

Súd v Norimbergu

Maroš Cuník

V novembri 2020 uplynie 75 rokov od začiatku norimberského procesu, na základe ktorého došlo k potrestaniu zločinov spáchaných predstaviteľmi nacistického Nemecka. Princípy využité norimberským súdom ovplyvnili medzinárodné trestné právo a proces ostáva modelom pre viacero súdnych tribunálov, vrátane Medzinárodného trestného súdu či Medzinárodného trestného tribunálu pre bývalú Juhosláviu.

Vôľa potrestať zločiny

Volanie po potrestaní páchatelov vojnových zločinov zaznievalo už po okupácii Poľska. Dôležitým medzníkom na ceste k nastoleniu spravodlivosti sa stala Moskovská deklarácia z októbra 1943, ktorú podpísali W. Churchill, F. D. Roosevelt a J. V. Stalin. Spojenci v nej vyjadrili úmysel potrestať zverstvá vykonané predstaviteľmi nacistického Nemecka počas vojny. Tento zámer bol potvrdený na konferenciách v Jalte a Postupime v roku 1945.

Právnym základom pre vytvorenie Medzinárodného vojenského tribunálu v Norimbergu bola Londýnska dohoda o stíhaní a potrestaní hlavných vojnových zločincov Osi podpísaná 8. augusta 1945. V nej boli definované tri kategórie zločinov, z ktorých boli obvinení účastníci procesov: zločiny proti mieru, vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti. Zatiaľ čo v minulosti bola útočná vojna vnímaná ako úkon celého štátu, Londýnska dohoda umožnila považovať jednotlivcov za subjekt medzinárodného práva, zodpovedajúcich za trestné činy vykonané v mene svojej krajiny.

Legitimita norimberského procesu

Od začiatku norimberského procesu až dodnes sa objavovala kritika legitimacy vojenského tribunálu, odvolávajúc sa predovšetkým na zásadu zákazu retroaktivity práva. Keďže Londýnska dohoda bola prijatá až po skončení vojny, jej ustanovenia zdanlivo nebolo možné aplikovať na vykonané vojnové zločiny. Tento argument využívali nielen obhajcovia obvinených v súdnom konaní, ale aj právni teoretici či politológovia počas i po ukončení procesov.

Tvorcovia Londýnskej dohody ale kritiku považovali za irelevantnú. Medzinárodné právo bývalo i je do veľkej miery založené na zvyklostiach. Jeho platnosť sa teda neodvíja len od napísaných ustanovení, ale predovšetkým od ustálených princípov všeobecne akceptovaných medzinárodným spoločenstvom. Uchopiteľným dôkazom pre takýto argument je Haagsky dohovor z roku 1907, ktorý kodifikoval pravidlá a princípy vedenia vojny. Jeho preambula hovorí, že nebolo možné postihnúť všetky možné prípady, ktoré môže priniesť prax. Zmluvné strany sa však napriek absencii písaných regulácií zaviazali nasledovať princípy práva národov vychádzajúcich zo zaužívaných zásad civilizovaných krajín, zásad ľudskosti a požiadaviek verejnej mienky. Z toho dôvodu nebolo možné uplatniť princíp zákazu retroaktivity práva, aj keď napísané medzinárodné právo dokonale nepredpokladalo rozsah brutality násilných činov spáchaných počas vojny.

Sporným momentom mohlo byť i obvinenie zo zločinu proti mieru. Niektorí odporcovia legitimacy norimberského procesu sa domnievali, že medzinárodné zmluvy síce považovali

Právnym základom pre norimberský proces bola Londýnska dohoda.

Pokusy o spochybnenie legitimacy norimberského procesu boli neúspešné.

útočnú vojnu za ilegálnu, nie však za zločin. Tvorcovia Londýnskej dohody poukázali na veľké množstvo medzinárodných dohovorov, ktorých signatári útočnú vojnu za medzinárodný zločin považovali. Odvolávajú sa na zaužívané zvyklosti ako zdroj medzinárodného práva, bolo možné označiť nevyprovokované narušenie mieru za trestný čin.

Z istého uhla pohľadu mohol byť proces v Norimbergu považovaný za falošný pokus o nastolenie spravodlivosti víťazov nad porazenými. Takýto názor je legitímny, berúc do úvahy, že samotní Spojenci neboli zo svojich prehreškov obžalovaní. Osoby zodpovedné za útočnú vojnu Sovietskeho zväzu voči Fínsku, okupáciu východného Poľska v roku 1939, alebo zhodenie atómovej bomby na japonské mestá, neboli nikdy postavené pred tribunál tak, ako nemeckí vojnoví zločinci.

Na druhej strane sa norimberský proces stal symbolicky právnym zavŕšením druhej svetovej vojny. Zatiaľ čo po ukončení konfliktu existovali názory, že evidentní páchatelia zločinov by mali byť popravení rozhodnutím bez súdu, spojenci sa rozhodli pre civilizovaný proces. Riadne súdne konanie s možnosťou obžalovaných vybrať si obhajcov, povolávať svedkov, či predkladať dôkazový materiál, bol aspoň symbolickým prejavom návratu vlády práva v kontraste k barbarizmu nacistického Nemecka.

Vojaci v norimberskom procese

Pred Medzinárodným vojenským tribunálom v Norimbergu za prítomnosti prokurátorov a sudcov z USA, Veľkej Británie, Francúzska a Sovietskeho zväzu, boli okrem politických predstaviteľov nacistického Nemecka súdení aj viacerí velitelia ozbrojených zložiek. Išlo o hlavných veliteľov Kriegsmarine Ericha Raedera (do roku 1943) a Karla Dönitza (od roku 1943), Hermana Göringa - veliteľa Luftwaffe, Wilhelma Keitela - hlavného veliteľa Wehrmachtu a jeho zástupcu Alfreda Jodla, a SS-Obergruppenführera Ernsta Kaltenbrunnera - vedúceho Hlavného ríšskeho bezpečnostného úradu. Zámerom bolo súdiť predovšetkým hlavných osnovateľov agresie a vojnových zločinov. Po ukončení hlavného procesu pokračovalo v americkej okupačnej zóne bez účasti ostatných spojencov ďalších dvanásť súdnych konaní, medzi nimi aj tri procesy s príslušníkmi ozbrojených síl: proces s vrchným velením Wehrmachtu (OKW), proces s generálmi juhovýchodného frontu a proces s poľným maršalom Luftwaffe Erhardom Milchom.

Najčastejšou obranou obvinených bolo odvolávanie sa na nasledovanie rozkazov zvrchu, za ktorých plnenie nemôžu byť súdení. Tvorcovia Londýnskej dohody predpokladali takýto spôsob obhajoby, preto do jej ôsmeho článku zahrnuli stať, ktorá vylučovala zbavenie zodpovednosti osôb za spáchanie trestných činov na základe nariadeného rozkazu. Odvolanie sa na plnenie rozkazu malo byť považované maximálne za poľahčujúcu okolnosť.

Aj vďaka tomuto princípu odsúdili väčšinu vyššie spomenutých vojenských veliteľov. Obžaloba dokázala hodnoverne preukázať samostatné konanie obvinených pri príprave a vyvolávaní zámienok pre vojnu i pri jej vedení, uvedomovanie si vlastnej zodpovednosti a nezriedka i vedomosť o porušovaní medzinárodného práva. Pritom bola využitá rozsiahla dokumentácia, ako boli zápisy z porád, direktívy podpísané obžalovanými, či ich osobné denníky.

V hlavnom procese boli vynesené výnimočné tresty. Zo spomenutých veliteľov neboli odsúdení na smrť len Erich Raeder a Karl Dönitz. V následných konaniach sudcovia trestali miernejšie, spravidla do dvadsiatich rokov väzenia, pričom väčšina generálov bola v 50. rokoch predčasne prepustená.

Nasledovanie rozkazov nadriadených ako argument na zbavenie sa viny v procese neobstál.

Mnohí odsúdení boli v neskoršom období predčasne prepustení.

Dôsledky norimberského procesu

Napriek jeho prelomovým rozhodnutiam ostal Medzinárodný vojenský tribunál iba epizódou povojnového vývoja sveta. Politické spory medzi bývalými Spojencami neumožnili vytvorenie trvalej štruktúry medzinárodného trestného práva, preto sa princípy Londýnskej dohody po viac ako polstoročie nemohli univerzálne aplikovať.

Oživené boli až v súvislosti s vojnami na území západného Balkánu zriadením Medzinárodného trestného tribunálu pre bývalú Juhosláviu. Z genocídy, zločinov proti ľudskosti, z porušenia zákonov alebo zvyklostí vojnového práva a závažných porušení Ženevských dohovorov bolo obžalovaných celkovo 161 ľudí. Ani tento tribunál sa nevyhol kritike, že nastoľuje spravodlivosť podľa vôle víťazov, zatiaľ čo iné zločiny prehladá.

Začiatkom 21. storočia bolo po prvý raz možné vytvoriť trvalú medzinárodnú štruktúru s jurisdikciou stíhať osoby za medzinárodné zločiny proti ľudskosti, genocídu, vojnové zločiny a zločin agresie. V roku 1998 bol prijatý Rímsky štatút, na základe ktorého bol zriadený Medzinárodný trestný súd so sídlom v Haagu. Od svojho vzniku sa zaoberal asi dvomi tuctami prípadov, pričom bolo obžalovaných 44 osôb, predovšetkým účastníkov rôznych konfliktov v Afrike z radu miestnych politikov či rebelov.

Na škodu medzinárodnej spravodlivosti je, že viaceré významné krajiny ako USA, Čína či Rusko, sa nepripojili k ratifikácii Rímskeho štatútu, preto nad nimi trestný súd nemá jurisdikciu. Až budúcnosť ukáže, či bude možné nastoliť skutočne univerzálne pravidlá v oblasti medzinárodného trestného práva.

Článok vyšiel v rezortnom časopise Obrana 11/2020.

Materiál prezentuje názory autora a Analytického útvaru MO SR, ktoré nemusia odzrkadľovať oficiálne názory a politiky Ministerstva obrany SR. Cieľom výstupov AÚ je podnecovať a zlepšovať odbornú a verejnú diskusiu na aktuálne témy v oblasti obrannej a bezpečnostnej politiky štátu. Práca neprešla jazykovou úpravou.